

УДК 355.01:316.32«20»

DOI: 10.20535/2307-5244.60.2025.338339

А. А. Мельниченко

ORCID: 0000-0002-3474-8477

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Ш. Ш. Рамазанов

ORCID: 0000-0001-8603-0152

Незалежний дослідник

Ф. Л. Левітас

ORCID: 0000-0003-1049-3905

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

A. Melnychenko

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

Sh. Ramazanov

Independent Researcher

F. Levitas

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

ВІЙНИ ЯК ЗАГРОЗА СВІТОВІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЯХ ХХІ ст.

*Wars as a Threat to Global Civilization in Historical
and Philosophical Reflections of the 21st Century*

Статтю присвячено аналізу причин, механізмів і наслідків війн, які несуть загрози для світової цивілізації, в історико-філософських рефлексіях ХХІ ст. Автори звернули увагу на те, що доба Ренесансу, Просвітництва, Гуманізму ХІХ ст., ліберальних прагнень ХХ ст., інтелектуальної революції ХХІ ст. не змогли стати на заваді руйнівним війнам. Розглядаються рефлексії щодо поширення агресивних настроїв та політик окремих держав у різних регіонах планети, які супроводжуються застосуванням стратегій експорту революцій, використанням досягнень науково-технічного прогресу та призводять до локальних збройних конфліктів із загрозою їх масштабування. На порядок денний постають завдання створення нових політичних, суспільних і військових інститутів, які б могли гарантувати світові мир і безпеку та оголосити війну поза законом.

Ключові слова: збройний конфлікт, світова війна, «холодна війна», гібридна війна, тоталітаризм, диктатура.

This article explores the phenomenon of war as a persistent and escalating threat to global civilization through the lens of historical and philosophical

analysis in the 21st century. It conceptualizes the continuity of armed conflict throughout human history, illustrating how warfare and violence have accompanied the rise and fall of civilizations. Despite the progress of education, the flourishing of Renaissance art, the ideals of 19th-century humanism and Enlightenment, the liberal movements of the 20th century, and the intellectual upheavals of the 21st century, humanity has remained incapable of preventing the outbreak of large-scale, devastating wars. The authors analyze both the root causes and evolving mechanisms of warfare, highlighting their growing scale, intensifying dynamics, and increasingly tragic consequences for modern society. The genocidal nature of the two World Wars — with Europe as their epicenter — serves as a stark example of the destructive potential of modern militarism. The article reflects on the global proliferation of hatred, the militarization of cutting-edge scientific and technological advances, the targeting of critical civilian infrastructure, and the enormous humanitarian toll inflicted by contemporary armed conflicts, frequently marked by blatant violations of international humanitarian law. Further, the analysis addresses the continued expansion of military conflicts across regions, fueled by authoritarian and totalitarian regimes which, at the juncture of the 20th and 21st centuries, appear ideologically predisposed to wage large-scale wars, pursue historical revanchism, and strive for hegemonic dominance. The Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, and the Hamas-led assault on Israel on October 7, 2023, serve as alarming milestones, underscoring the urgent dangers posed to the future of global civilization. The article argues that democratic governments have thus far failed to mount an effective intellectual and strategic response to these existential threats. In a time when vigilance has waned and the menace of tyranny has been underestimated, the imperative for designing new political, societal, and military frameworks capable of securing lasting global peace and stability becomes more acute than ever. The study draws on a wide range of historical sources, encompassing both domestic and international scholarship, to support its conclusions.

Keywords: armed conflict; world war; Cold War; hybrid war; totalitarianism; dictatorship.

Постановка проблеми. Історія світової цивілізації містить травматичний досвід війн і воєнних конфліктів, які від найдавніших часів супроводжують людство. Збройні протистояння почались ще з доби перших мисливців і збирачів (Див. докладніше: Vandkilde, Н. 2020), а тривають досі. Пруський генерал і військовий теоретик XIX ст., якого сучасники називали «батьком сучасної війни», Г. фон Мольтке хоч і здобув славу великого полководця, досліджуючи наслідки попередніх війн, вважав за можливе державам знайти шляхи політичного врегулювання конфліктів, адже

наступні війни, на його думку, стануть ще жорстокішими й кривавішими. Він передбачав: «...Якщо війна вже понад десять років нависає над нашими головами, як Дамоклів меч, якщо ця війна нарешті спалахне, то ніхто не зможе передбачити її тривалість і завершення... Це може бути семирічна, а може, й тридцятирічна війна, і горе тому, хто запалить Європу, хто перший кине гніт у порохову бочку»¹. На межі XX–XXI ст. цивілізований світ перебував у захопленні від результатів науково-технічного прогресу, зростання культу свободи та споживання, втім, поруч із лібералізмом відверто відроджувалися світові деспотії, котрі реанімували культ війни, «славних військових традицій» і не визнавали світових реалій. Сучасне суспільство, перш за все Європа, опинилися перед новими глобальними викликами. У цьому контексті виникає необхідність не тільки історичного осягнення війн, але й їх наукового прогнозування. Варто відзначити, що ще 2017 р. авторський колектив під керівництвом академіка Володимира Горбуліна, чітко визначив високу ймовірність розгортання повномасштабного воєнного конфлікту з Росією й наголосив на необхідності готуватися до такого протистояння (Горбулін, В. & ін. 2017, с. 483).

Актуальність теми визначається потребами з нових методологічних позицій переосмислити природу, джерела, механізми і наслідки війн для сучасної цивілізації, особливо глобальних конфліктів XX – початку XXI ст. Адже останні не тільки існують в історичній пам'яті нащадків, а є реальністю для теперішнього часу. Різноманітні збройні конфлікти, які після завершення «холодної війни» ширяться світом, поставили під сумнів ефективність післявоєнних колективних систем безпеки і потребують нових міжнародних рішень, які б могли гарантувати мир і безпеку сучасному світові. Війна з урахуванням зброї масового знищення несе такі глобальні загрози й виклики, що, власне, робить цю проблему такою, що гостро потребує всебічного осмислення.

Аналіз історіографії. Наукова новизна публікації полягає в залученні до наукового обігу значного масиву новітньої літератури, яка у синтезі з попередніми фундаментальними працями створює об'єктивний контекст історичних знань про історію війн, глобальне насильство і розуміння потреб негайного оновлення структури світової колективної безпеки. Наукову оцінку цим працям історики давали в рецензіях (Гордієнко, Д.), також різноманітні філософські погляди на війну узагальнено в курсі лекцій «Історія війни і миру» (Ситник, Г. П. 2023), втім комплексного історико-філософського дослідження теми наразі бракує.

Мета дослідження: охарактеризувати сучасні історико-філософські концепції війни як загрози світовій цивілізації, що сформувалися в XXI ст.,

¹ Гельмут фон Мольтке. Промова на засіданні Рейхстагу 14 травня 1890 р. // Перлини німецької військової думки /пер. І. Андрущенко. Київ: Арії. 2023. С. 202.

та визначити їх потенційний вплив на розуміння необхідності створення нової системи колективної безпеки.

Джерельна база роботи складається з наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних науковців, які використали в працях відкриті та маловідомі історичні джерела: архівні матеріали, періодичні видання, мемуари, щоденники, епістолярії тощо.

Методологія дослідження. Методологія історичного дослідження, на яку спирається наша праця, відкидає марксистсько-ленінські постулати про війну як засіб вирішення міжнародних питань і конфліктів, що притаманні виключно класовому суспільству. Сучасні воєнні протистояння, що почалися на межі XX–XXI ст., усе частіше набувають ознак зіткнення цивілізацій, де проблеми економічних інтересів підсилюються битвами за власну ідентичність, право історичного вибору та свободу. Принципи історизму, науковості, історичної об’єктивності в оцінці нових підходів до осмислення війни є тим найважливішим підґрунтям, що дає дослідникам змогу зробити політично незаангажовані висновки та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Ще 2004 р. відомий американський політолог і державний діяч З. Бжезінський підкреслював, що технічний розвиток став «великим урівнювачем вразливості суспільств», бо кардинальне скорочення відстаней за допомогою сучасних комунікацій і квантовий стрибок у радіусі дії засобів знищення ламає традиційний захист національних держав. Його аналіз засвідчив, що озброєння стають постнаціональними як у дальності дії, так і у володінні ними, що дає навіть недержавним акторам, таким як терористичні організації, доступ до потужної зброї. З. Бжезінський також указував на принципово нові риси дилем глобальної безпеки перших десятиліть XXI ст., які якісно відрізняються від викликів XX ст. через розрив традиційного зв’язку між національним суверенітетом і національною безпекою. Так, він перелічив сім основних сценаріїв майбутнього насильства: від стратегічних війн між великими державами до кібернетичних атак та терористичних актів з використанням зброї масового знищення. (Бжезінський, З. 2006, с. 20–46).

У тойнінському цивілізаційному осмисленні історії найбільшою людською трагедією є милітаризм та війна, що стали постійними трагічними супутниками різних суспільств і цивілізацій, але який людство так і не змогло подолати. (Тойнбі, А. 1995, с. 292–293). Спираючись на цю концепцію, польська історикиня Ева Доманська не випадково окреслила сучасні її пріоритети, які постають не тільки перед історією, як наукою, а й перед усією сучасною гуманітаристикою. З цього приводу науковиця зазначила: «Перед історією сьогодні стають важливі виклики та завдання: вказання можливості творення та посилення почуття «спільної людськості», видової солідарності... Історія повинна створювати таке знання про минуле, яке для осо-

бистості та спільноти буде мати, як цінність виживання..., а історіографія, що твориться сьогодні має носити рятувальний характер» (Доманська, Е. 2012, с. 7, 167).

2013 р. британський професор Л. Фрідман, здійснюючи глибинний екскурс в історію війн, наголосив, що в найдавніші часи уособиці й конфлікти між племенами та народами стали буденністю, а одним із писаних важливих джерел про зародження конфліктів і війн є Біблія, при цьому багато біблійних оповідей описують конфлікти і уособиці, найчастіше з ворогами Ізраїлю (Фрідман, Л. 2024, с. 25).

Американський військовий експерт Шон Макдгейт у праці 2019 р. (переклад українською – 2023 р.) критично переосмислив сучасні підходи до розуміння природи війни та військової стратегії. Автор проаналізував фундаментальні помилки у сприйнятті військових конфліктів, які призводять до стратегічних прорахунків і поразок. Дослідження структуроване навколо 10 ключових правил, що розкривають основні принципи ведення війни та стратегічного мислення. Кожне ілюструється історичними прикладами й сучасними конфліктами, демонструючи як теоретичні концепції застосовуються на практиці (Макдгейт, Ш. 2023).

Зокрема наведено такий історичний парадокс. Європейське Відродження XVI–XVII ст. ґрунтувалося на культурному Ренесансі й гуманістичних ідеях. Але вони не заступили дорогу більш витонченому насильству. Тридцятирічна війна в Європі зрештою видавалася нелогічною. Насправді ж це була така перша масштабна коаліційна конфронтація на найцивілізованішому континенті планети. Ш. Макдгейт назвав її найкривавішою війною в історії Європи, в якій католики і протестанти нещадно воювали один з одним. Приклади, які навів експерт, вражають: військо Швеції, тодішньої наддержави, зруйнувало 2000 замків, 18 000 сіл і 1500 міст лише в Німеччині. Лютували хвороби й голод. Десятки тисяч людей полишили домівки, потерпали від грабіжників і найманців, які опанували шляхи. Згвалтування стало звичайним явищем. До кінця війни померло 8 млн людей. Більшість населення Центральної Європи було знищено, а самому континенту знадобилося століття на відновлення (Макдгейт, Ш. 2023, с. 44).

Центральне місце в роботі посідає аналіз трансформації воєнних конфліктів від класичних форм до сучасних гібридних воєн. Автор досліджує, як традиційні форми ведення війни еволюціонували під впливом технологічного прогресу та змін у геополітичному ландшафті. Особлива увага приділяється дослідженню ролі людського потенціалу у військовій справі порівняно з технологічними рішеннями. Значну частину дослідження присвячено вивченню впливу моральних факторів, страху та мотивації на результати військових дій. Автор аналізує психологічні аспекти війни, демонструючи, як внутрішні переконання, моральний дух та психологічна стійкість вій-

ськовослужбовців можуть визначати долю цілих кампаній. Ці психологічні компоненти розглядаються в контексті принципів розробки довгострокових військових стратегій і тактичних рішень.

Дослідження також розкриває нерозривний зв'язок воєнних конфліктів з дипломатією та міжнародною політикою, підкреслюючи важливість комплексного підходу до розуміння воєнних конфліктів у сучасному світі.

Окрема увага приділяється аналізу китайських стратагем і їх адаптації до сучасних умов ведення війни. Автор розглядає, як давні принципи військового мистецтва можуть бути використані для розуміння сучасних конфліктів, демонструючи актуальність східної військової філософії у контексті сучасних геополітичних реалій. Це допомагає, на думку Ш. Макдгея, поглибити розуміння універсальних принципів військової стратегії, які залишаються актуальними незалежно від епохи та технологічного рівня розвитку суспільства (Макдгейт, Ш. 2023).

2020 р. англійська історикиня Маргарет Макміллан констатувала, що в багатьох університетах на її батьківщині і в інших країнах закривають кафедри дослідження військової історії й, що вивчати таку історію стає дедалі складніше. Науковиця поділилася одним із фактів власної наукової діяльності. Вона пригадала, як вузівський консультант з наукових програм дуже засмутився, коли побачив її авторський курс «Війна і суспільство», запропонувавши назвати його «Історія миру». Але науковиця послідовно відстоювала власну позицію, мотивуючи її давнім філософським висловом: «Якщо людина не цікавиться питаннями війни, то війна обов'язково зацікавиться цією людиною» (Макміллен, М. 2024, с. 9,16.). Цей вислів є дещо перефразованим афоризмом давньогрецького державного діяча і полководця Перикла щодо політики, однак якщо згадувати вислів Карла Клаузевіца про те, що «війна — це продовження політики іншими засобами», то така модифікація з боку М. Макміллан є цілком виправданою.

Окрім праць, присвячених передусім війнам як явищу, чимало істориків відверто зазначають, що вони достеменно не можуть дати відповідь на питання: «Чому почалася Перша світова війна?» Яка взагалі не вписувалася на той час в історичний світовий контекст. Межа XIX–XX ст. — доба Просвітництва й Гуманізму. Всесвітня виставка в Парижі 1900 р. стала символом зустрічі століть і тріумфу науки й технологічного прогресу. Електрика, телефон, автомобіль, звуковий кінематограф, пароплав, різноманітні інновації сприймалися як фундамент нового способу життя та благоденства. Європейська економіка 1913 р. досягла найвищих показників за весь період світової історії. До того ж більшість європейських самодержавців були родичами. Провідні монархи Європи: король Британії Едуард V, імператор Німеччини Вільгельм II і російський імператор Микола II були двоюрідними братами. Від великих наполеонівських війн минуло майже століття. Кримська,

прусько-австрійська здебільшого тільки на рівні історичної пам'яті. Скрізь панувала атмосфера оптимізму, ліберальних ідей, літературного Ренесансу та індустріального прогресу. Нова війна здавалася просто неможливою. До цих панівних тогочасних ілюзій 2018 р. критично звернувся ізраїльський науковець Ювал Ной Харарі, який висунув власну версію подій: світова війна була досить привабливою для багатьох еліт у високому світі, які вбачали чимало можливостей збагачення за рахунок цієї війни і нових можливостей власного добробуту (Харарі, Ю. Н. 2020, с. 217–218). Погляди українських науковців певною мірою контрастують з міркуваннями ізраїльського колеги. На їхню думку, Велика війна почалася через політичні прорахунки європейських монархів, прем'єр-міністрів, міністрів закордонних справ і військових міністрів, а мільйони людей стали заручниками їхніх рішень (Грицак, Я., Маєвський, О., Мержисєвська, В. & Цеунов, І. 2022, с. 28–29). Зрештою, масо синтез першого і другого. Велика війна (1914–1918 рр.), як називають її деякі історики, була по-справжньому першою тотальною, складовими яких стало не тільки професійне військо, а й суспільство, підбурене тогочасними ЗМІ, охоплене шовінізмом та націонал-радикалізмом. На максимумі було залучено мобілізаційні людські й природні ресурси. Участь союзників у військовому протистоянні вважалася важливим елементом майбутньої перемоги, що значно збільшували географію та масштаби світової катастрофи.

Наслідки війни для Європи виявилися жакливими. Франція і Британія вийшли з війни вкрай виснаженими й після підписання Версальського договору були переконливо впевнені, що таке в майбутньому не повториться. США, зробивши вирішальний внесок у розгром кайзерівської імперії, усунулися від європейських справ, віддаючи перевагу внутрішнім американським проблемам. А ще суспільство наповнилося пацифістськими ідеями, новими ілюзіями, що Ліга Націй збереже ліберальні цінності, демократію і ніколи не допустить нової війни. Таким 2012 р. охарактеризував післявоєнний світ відомий британський історик Е. Бівор (Бівор, Е. 2022, с. 18–19).

Як підкреслили, В. Мюррей і Е. Р. Міллет 2000 р., на самій межі ХХ і ХХІ ст., Версальське приниження, національна ганьба, яка прийшла в Німеччину після Парижа 1919 р., гіперінфляція й соціальні потрясіння прискорили націонал-соціалістичну революцію, на чолі якої стояв А. Гітлер. Спочатку фюрер дав наказ — і кілька німецьких батальйонів, без будь-яких перешкод, увійшли в Рейнську демілітаризовану зону, потім були аншлюс Австрії й захоплення Чехословаччини. На думку В. Черчилля, нова війна після Мюнхена вже стукала в європейський дім, а у високих урядових кабінетах Заходу шукали виправдання політиці «замирення» А. Гітлера. «Німецький лідер бажає тільки справедливого миру», чи «Гер Гітлер конструктивно намагається вирішити складні питання міжнародних відносин», — навипередки сповіщали європейські ЗМІ. Ліберальні країни за рідкісним винятком

вважали за можливе ужитися з новим кривавим нацистським режимом. Після Мюнхена нацисти вже відверто марили бажанням світового панування й проголошували історичне майбутнє: війну на винищення цілих народів. Геноцидна війна, яку розпочав А. Гітлер 1 вересня 1939 р., поєднала найсучасніші технології XX ст. з ідейною брутальністю Французької революції (Мюррей, В. & Міллет, Е. Р. 2023, с. 16–18).

Голокост був одним із головних виявів геноцидної війни. Відомий американський історик Т. Снайдер у праці 2010 р. роз'яснив, що план остаточно вирішити єврейське питання закриває від погляду свідків і нащадків інші німецькі плани, які передбачали ще більші вбивства. Гітлер хотів знищити не лише єврейський народ. Він бажав зруйнувати слов'янські держави, насамперед Польщу й Радянський Союз, і взагалі вбити десятки мільйонів слов'ян (українців, білорусів, росіян, поляків). Якби плани «Майн Кампф» здійснилися, то в першу воєнну зиму на території СРСР від голоду мали б померти 30 млн громадян. Ще десятки мільйонів згодом були б вигнані, вбиті, асимільовані, перетворені на рабів III Рейху (Снайдер, Т. 2018, с. 11).

Для Гітлера війна з СРСР, яка розпочалася 22 червня 1941 р., мала вирішальне значення для втілення глобальних задумів нацистів. І, якщо на початковому етапі цієї війни основними пропагандистськими меседжами були спроби довести на загал її необхідність для Німеччини як превентивних, вимушених дій, щоб упередити від нападу Радянського Союзу, чи, з іншого боку, принести народам СРСР волю від «юдо-більшовицького ярма». Але що далі просувалися гітлерівські війська радянськими теренами, то зрозуміліше було, що ця агресія запланована як геноцид¹. З погляду сучасників, Друга світова війна несе в собі змішані контексти. Що далі вона тривала, то швидше воєнний конфлікт конвертувався у звичайне безжальне вбивство. Досить прикметно те, як цей процес відбувався, що показав 2005 р. американський і британський історик Т. Джадт. Науковець, можливо, одним із перших сучасних авторів правдиво змалював панораму бомбардувань англо-американською авіацією німецьких міст Гамбурга, Кельна, Дюсельдорфа, Дрездена, Берліна та інших, перетворених на попіл, як «акт відплати». Найбільшою гуманітарної і матеріальної шкоди було заподіяно під час радянського наступу в Європі 1944–1945 рр. В останні 14 днів Берлінської операції по місту було випущено 40 тисяч тон снарядів, знищивши квартали німецької столиці вщент. «Зруйновані міста Європи, — писав дослідник, — стали найнаочнішими та придатними для зйомки свідченням розорення, і саме їх почали використовувати як універсальну ілюстрацію жахів війни» (Джадт, Т. 2024, с. 35). Такою закарбувалася згадка про минулу війну у перших післявоєнних поколіннях на рівні мікроісторій. Кожна людина війни збе-

¹ Київський процес: документи та матеріали // Упорядн. Л. М. Абраменко. Київ: Либідь. 1995. С. 5–11.

рігала особливу частинку травматичної пам'яті. «Я добре пам'ятаю босе і напівгогодне дитинство», — згадував Герой України, відомий композитор Ю. Рибчинський — «Але ми були впевнені, що після такого, війни більше не буде ніколи»¹. Втім, розвиток світової історії пішов за іншим сценарієм.

Полеміка про те, хто розпочав «холодну війну» чи Третю світову, як її називають, триває досі. Можна погодитися з українським істориком у Канаді С. Плохій, що післявоєнний світ втратив історичний шанс зберегти тривалий мир, адже союзники по Антигітлерівській коаліції на власний розсуд трактували й інтерпретували результати Ялтинської конференції 1945 р. про майбутній устрій світу (Плохій, С. 2022, с. 267–288).

Чим була «холодна війна», яка тривала майже чотири десятиліття? Крім численних локальних військових конфліктів, які один за одним охопили континенти — Азію, Африку і Латинську Америку коштом, значною мірою, основних політичних супротивників, насамперед СРСР і США, «Холодна війна» визначила цілі ланки прикметних і тінювих стратегій: створення військових блоків, гонку озброєнь та масштабну мілітаризацію, шпигунство, ідеологічне протистояння, психологічні війни. В надрах «холодної війни» зароджувалися «гібридна війна»: підтримка антидержавних політичних середовищ, заперечування самого факту війни, спотворення фактів і маніпуляція історичними фактами, торговельно-економічний тиск, різноманітні санкції і блокади, кібератаки тощо (Грицак, Я., Мержиєвська, В. & Артимішин, П. & Качур, Г. 2024, с. 13). Розмаїття інструментарію гібридних воєн продемонстрував історик і публіцист Євген Магда, визначаючи останні як «сукупність заздалегідь підготовлених й оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей» (Магда, Є. 2015. С. 27)

Атомні візії США і сталінська спроба експансії комунізму в Європу призвели до глобального світового протистояння, яке ледве не закінчилось ядерною катастрофою. А шантаж зброєю масового знищення став неодмінним атрибутом «холодної війни» (Плохій, С. 2019. с. 26–27). В будь-якому разі, через 30 років після Другої світової війни світ опинився в заручниках глобальної політики, яка відкидала на другий план дипломатію і компроміси.

Протистояння між Сходом і Заходом, яке тривало від завершення Другої світової війни до кінця 1980-х рр. з невеликими перервами на «розрядку» 1970-х, призвело до припинення існування радянського блоку і перемоги США та її союзників. 25 грудня 1991 р. над Кремлем було спущено прапор Радянського Союзу. СРСР припинив існування. Тоді американський філософ Ф. Фукуяма поспішив оголосити «кінець історії», перемогу лібералізму та встановлення однополярного світу. Кінець XX ст. став свідком надій

¹ Промова Героя України Ю. Рибчинського 30 травня 2024 року на творчому вечорі у м. Київ.
URL: <https://youtu.be/dyape1gzbsjs?si=D9DAhZGkqQdniKiO>

на щасливе майбутнє, економічне зростання, загальне процвітання та утвердження принципів людської гідності (Фукуяма, Ф. 2023, с. 25). Але конфлікти один за одним охопили Балкани, Кавказ, Близький і Середній Схід. Ранок 11 вересня 2001 р., коли літаки, які захопили терористи, атакували Всесвітній торговельний центр у Нью-Йорку, став кінцем ілюзій на подальший демократичний розвиток світу. Терористична війна, як новий вид війн, стала реальністю. На пострадянському просторі воєнні конфлікти спалахнули в Молдові, Чечні, Азербайджані, Грузії. Росія взяла активну участь у воєнному конфлікті в Сирії й мотивувалася тим, що міжнародні відносини повертаються до біполярного світу. Коли РФ окупувала частини Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей і анексувала Крим остаточно було зруйновано систему міжнародної безпеки, яка склалася з часу завершення Другої світової війни. В основі цих дій були «потоптаний Будапештський меморандум, і міжнародне право у вигляді сотень українсько-російських договорів, у кожному з яких підтверджувалась повага до територіальної цілісності й суверенності України», — підкреслив відомий науковець С. Корсунський (Корсунський, С. 2020, с. 15).

День масштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року та похідна дата від цієї події 7 жовтня 2023 року, коли організація «Хамас» атакувала Ізраїль з головною метою – як можна більше вбити цивільного населення, навічно розділити світ на «до» і «після», показали, що міжнародне співтовариство виявилось неготовим чи немає таких політичних інструментів, щоб зруйнувати насильство. Глобальні військові виклики занурили планету на межу нової світової війни. Як резюме: протистояння між лібералізмом і тираніями набувають геополітичного масштабу.

Висновки. Аналіз наукової літератури засвідчив формування кількох провідних концептуальних підходів до розуміння природи сучасних воєнних конфліктів, які кардинально змінили уявлення про потреби оновлення архітектури міжнародної безпеки. Важливого значення в контексті переосмислення природи сучасних загроз набуває концепція З. Бжезінського, який наголошував на кардинальній трансформації воєнних конфліктів у XXI ст. Його висновок про те, що ізольована національна безпека перетворюється на спільну глобальну вразливість, перегукується з концепцією «спільної людськості» Е. Доманської та підкреслює необхідність колективного підходу до забезпечення безпеки в умовах глобалізації. Концепція цивілізаційного протистояння, яку розробив А. Тойнбі та розвинула Е. Доманська, трактує війну як найбільшу трагедію людства, що руйнує цивілізаційні надбання. Ця концепція тісно переплітається з концепцією еволюції воєнних конфліктів, представленою в працях Ш. Макдгея та Л. Фрідмана, які демонструють трансформацію війн від класичних форм до сучасних гібридних кон-

фліктів, підкреслюючи зростання ролі психологічних факторів та інформаційних технологій у веденні воєнних дій.

Особливе місце в сучасному науковому дискурсі займає концепція геноцидної війни, якої дотримуються Т. Снайдер і Т. Джадт, вона розкриває війну як інструмент масового знищення цілих народів, що якісно відрізняється від традиційних військових конфліктів своїми цілями та методами. Логічним продовженням цих підходів стала концепція гібридної війни, котру активно розвинули українські дослідники, зокрема Є. Магда. Вона визначає новий тип воєнних дій, що поєднує військові, дипломатичні, економічні й інформаційні компоненти в єдиній стратегії впливу на противника.

Ці концепції кардинально змінили розуміння потреби в оновленні системи міжнародної безпеки. Дослідження М. Макміллан, С. Плохія та інших провідних істориків засвідчили, що традиційні системи колективної безпеки, включаючи ООН та регіональні організації, виявилися неефективними перед лицем гібридних загроз і ядерного шантажу. Концепції гібридної й інформаційної війни особливо наголошують на необхідності створити принципово нові інструменти міжнародного реагування, які б охоплювали не лише військові, а й економічні, інформаційні та кіберзагрози.

Аналіз передумов світових воєн XX ст., проведений у працях Ю. Харарі, В. Мюррея та Е. Міллета, підкреслює критичну важливість превентивної функції колективної безпеки через створення механізмів раннього запобігання конфліктам і превентивної дипломатії. Водночас концепція «спільної людськості» Е. Доманської та тойнівська формула цивілізаційного виживання формують міцне етичне підґрунтя для нової системи колективної безпеки, орієнтованої на збереження людського життя як найвищої цінності.

Російська агресія проти України, розпочата 2014 р., котра з 2022 р. переросла в повномасштабне вторгнення, та теракт «Хамас» проти Ізраїлю 2023 р. остаточно продемонстрували критичні недоліки та неспроможність чинної системи міжнародної безпеки. Ці події підтвердили правильність теоретичних розробок сучасних історико-філософських концепцій війни та вказали на нагальну необхідність у нових наднаціональних механізмах реагування на гібридні загрози, ефективних інструментах протидії ядерному шантажу, формуванні системи превентивної дипломатії та раннього запобігання конфліктам, а також інтеграції морально-етичних принципів у сучасне міжнародне право.

Таким чином, сучасні історико-філософські концепції війни XXI ст. виходять далеко за межі простої констатації загрози світовій цивілізації, окреслюючи концептуальні засади для створення нової, ефективнішої та ширшої системи колективної безпеки, здатної забезпечити сталий мир і стабільність у глобалізованому світі, де традиційні кордони між військовими та невійськовими загрозами остаточно стерлися.

- Бжезінський, З. 2006. *Вибір: світове панування чи світове лідерство* / Пер. з англ. А. Іщенко. Київ: Вид. дім «Кисєво-Могилянська академія». 203 с.
- Бівор, Е. 2022. *Друга світова війна*. Київ: КМ-Букс.
- Горбулін, В. та ін. 2017. *Світова гібридна війна: український фронт*. Київ: НІСД.
- Гордієнко, Д. Рецензія: *Magistra Vitae*: Вілл Дюрант та Аріель Дюрант. Уроки історії. Огляд історії людства як продукту людського досвіду / Переклад з англійської Г. Пшеничної. Харків: Віват, 2022. 176 с. (Серія «Історія та політика»). *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 120–122. DOI: 10.58407/litopis.230114.
- Грицак, Я., Масєвський, О., Мерживєвська, В. & Цеунов, І. 2022. *Світові війни*. Київ: Портал.
- Грицак, Я., Мерживєвська, В., Артимішин, П. & Качур, Г. 2024. *Сучасність*. Київ: Портал.
- Доманська, Е. 2012. *Історія та сучасна гуманітаристика*. Київ: Ніка Центр.
- Джадт, Т. 2024. *Історія Європи від 1945 року*. Київ: Наш Формат.
- Корсунський, С. 2020. *Зовнішня політика в епоху трансформацій*. Харків: Віват.
- Магда, Є. 2015. *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Харків: Віват.
- Макиавеллі, Н. 2024. *Державотворець. Про військове мистецтво*. Київ: Арії.
- Макмільлен, М. 2024. *Війна. Як конфлікти формують нас*. Київ: Лабораторія.
- Макдгейт, Ш. 2023. *Нові правила війни. Перемога в епоху тривалого хаосу*. Київ: Наш Формат.
- Мюррей, В. & Міллет Е. Р. 2023. *Війна, яку необхідно було виграти. Друга світова: стратегії, битви, рішення*. Київ: Дух і Літера.
- Плохій, С. 2022. *Українська Кліо: Нариси про історію, істориків та пам'ять*. Київ: Кліо.
- Плохій, С. 2019. *Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу*. Харків: Клуб Сімейного дозвілля.
- Ситник, Г. П. 2023. *Філософія війни та миру: курс лекцій*. Київ: САК ЛТД. 118 с.
- Снайдер, Т. 2018. *Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталіним*. Київ: Laurus.
- Тойнбі, А. 1995. *Дослідження історії*. Т. 2. Київ: Основи.
- Фрідман, Л. 2024. *Стратегія: історія*. Харків: Фоліо.
- Фукуяма, Ф. 2023. *Лібералізм і його протиріччя*. Київ: Наш формат.
- Харарі, Ю. Н. 2020. *21 урок XXI століття*. Київ: Форс Україна.
- Vandkilde, H. 2020. Prehistoric Warfare and Violence: Quantitative and Qualitative Approaches. *European Journal of Archaeology*. Vol. 23. Issue 1. P. 145. DOI: 10.1017/ea.2019.70
- Bzhezinskyy, Z. 2006. *Vybir: svitove panuvannya chy svitove liderstvo [The Choice: Global Domination or Global Leadership]* / Per. z anhl. A. Ishchenka. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylyanska akademiya». 203 s. [In Ukrainian]
- Bivor, E. 2022. *Druha svitova viyna [The Second World War]*. Kyiv: KM-Buks. [In Ukrainian]
- Horbulin, V. ta in. 2017. *Svitova hibrydna viyna: ukrayins'kyi front [World Hybrid War: Ukrainian Front]*. Kyiv: NISD. [In Ukrainian]
- Hordiienko, D. 2023. *Retsenziia: Magistra Vitae: Vill Diurant ta Ariel Diurant. Uroky istorii. Ohliad istorii liudstva yak produktu liudskoho dosvidu [Review: Magistra Vitae: Will Durant and Ariel Durant. History Lessons. Overview of the History of Humanity as a Product of Human Experience]*. Kharkiv: Vivat, 2022. 176 s. – (Serii «Istoriia ta polityka») / Translated from English by Kharkiv: Vivat, 2022. 176 p. — (Series «History and Politics»)]. *Sivrianskyi litopys*. № 1. S. 120–122. DOI: 10.58407/litopis.230114.

- Hrytsak, YA., Mayevs'kyy, O., Merzhyeyevs'ka, V. & Tseunov, I. 2022. *Svitovi viny [World Wars]*. Kyiv: Portal. [In Ukrainian].
- Hrytsak, YA., & Merzhyeyevs'ka, V., Artymyshyn, P. & Kachur, H. 2024. *Suchasnist' [Modernity]*. Kyiv: Portal. [In Ukrainian].
- Domans'ka, E. 2012. *Istoriya ta suchasna humanitarystyka [History and Contemporary Humanities]*. Kyiv: Nika Tsent [In Ukrainian].
- Dzhadt, T. 2024. *Istoriya Yevropy vid 1945 roku [A History of Europe Since 1945.]*. Kyiv: Nash Format. [In Ukrainian].
- Korsuns'kyy, S. 2020. *Zovnishnya polityka v epokhu transformatsiy [Foreign Policy in the Age of Transformations]*. Kharkiv: Vivat. [In Ukrainian].
- Mahda, YE. 2015. *Hibrydna vyna: vyzhyty ta peremohty Hybrid War: Survive and Win]*. Kharkiv: Vivat. [In Ukrainian].
- Makiavelli, N. 2024. *Derzhavotvorets'. Pro viys'kove mystetstvo [The Prince. On the Art of War]*. Kyiv: Ariy. [In Ukrainian].
- Makmillen, M. 2024. *Vyna. Yak konflikty formuyut' nas [War: How Conflict Shapes Us]*. Kyiv: Laboratoriya. [In Ukrainian].
- Makdhey, Sh. 2023. *Novi pravyla vyny. Peremoha v epokhu tryvaloho khausu [New Rules of War. Victory in an Age of Durable Chaos]*. Kyiv: Nash Format In Ukrainian].
- Myurey, V. & Millet, E. R. 2023. *Vyna, yaku neobkhidno bulo vyhraty. Druha svitova: stratehiyi, bytvy, rishennya [A War to Be Won. World War II: Strategies, Battles, Decisions]*. Kyiv: Dukh i Litera [In Ukrainian].
- Plokhyy, S. 2022. *Ukrayins'ka Klio: Narysy pro istoriyu, istorykiv ta pam"yat' [Ukrainian Clio: Essays on History, Historians and Memory]*. Kyiv: Klio [In Ukrainian].
- Plokhyy, S. 2019. *Ostannya imperiya. Zanepad i krakh Radyans'koho Soyuzu [The Last Empire. The Final Days of the Soviet Union]*. Kharkiv: Klub Simeynoho dozvillya [In Ukrainian]
- Sytnyk, H. P. 2023. *Filosofiya vyny ta myru [Philosophy of War and Peace]: kurs lektsiy*. Kyiv: SAK Ltd. 118 s. [In Ukrainian].
- Snayder, T. 2018. *Kryvavi zemli: Yevropa mizh Hitlerom i Stalinym [Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin]*. Kyiv: Laurus. [In Ukrainian].
- Toynbi, A. 1995. *Doslidzhennya istoriyi [Research in History]*. T. 2. Kyiv: Osnovy [In Ukrainian].
- Fridman, L. 2024. *Stratehiya: istoriya [Strategy: A History]*. Kharkiv: Folio [In Ukrainian]
- Fukuyama, F. 2023. *Liberalizm i yoho protyrichchya [Liberalism and Its Discontents]*. Kyiv: Nash format [In Ukrainian].
- Kharari, Y. N. 2020. *21 urok XXI stolittya [21 Lessons for the 21st Century]*. Kyiv: Fors Ukrayina [In Ukrainian]
- Vandkilde, H. 2020. Prehistoric Warfare and Violence: Quantitative and Qualitative Approaches. *European Journal of Archaeology*. Vol. 23. Issue 1. P. 145. DOI: 10.1017/ eaa.2019.70